

Exklusivitet eller inklusivitet?

Några lyriska texter i 1970-talets svenska psalmarbete

Från och med första söndagen i Advent 1976 har Svenska kyrkan ett officiellt tillägg till Den svenska psalmboken från 1937. Det har redan skrivits flera artiklar om det psalmkommittéarbete som lett fram till det nya tillägget och mer kommer med all säkerhet att skrivas. Här finns nämligen ett omfattande material i form av protokoll, texter, textbearbetningar, kommentarer, tonsättningar, debattartiklar etc. Materialet är långt mer omfattande än att gälla enbart de psalmer, som nu finns i tillägget. Över tusen texter torde ha bedömts och till en godkänd text finns det någon gång upp till tjugo varierande tonsättningar.

Här skall nu en punktbelysning ske av en speciell grupp texter, åtta stycken som alla finns medtagna i 1969 års psalmkommittés betänkande Psalmer och Visor. Tillägg till Den svenska psalmboken (SOU 1975:3), i fortsättningen förkortat PsV75. Några av dem finns inte med i det slutliga tillägget, här kallat PsV76, eftersom dessa ströks av 1975 års kyrkomöte. Det gemensamma för de åtta texterna är att de har skrivits av kända, skönlitterära författare och att de i jämförelse med det övriga materialet är utpräglat lyriska texter. De är inte heller, utom i ett fall, ursprungligen avsedda att bli psalmer. Författarna är Karin Boye, Jan Fridegård, Hjalmar Gullberg, Pär Lagerkvist, Artur Lundkvist, Harry Martinson och Nelly Sachs. Härmed är materialet avgränsat.

Avsikten med framställningen är tvåfaldig. För det första är avsikten att på en första nivå ge en inblick i och systematisera behandlingen av texterna i psalmkommittén och kyrkomötet samt att något ytterligare belysa

problem i samband med tolkningen av texterna. Några påpekanden bör göras om vilka anspråk framställningen inte har. Det är inte fråga om samtliga texter, som kan föras till denna i och för sig svåravgränsade grupp texter. Det finns inte heller anspråk på att totalt kartlägga behandlingen i historisk mening. En sådan uppgift får lösas i ett framtida större avhandlingsarbete. Det är heller inte fråga om fullständighet i behandlingen av texternas och författarnas litteraturhistoriska bakgrund och samband. — Slutligen bör sägas att det här gäller texten och inte musiken.

För det andra är avsikten att med hjälp av föreliggande material på en andra nivå kortfattat behandla ett övergripande problem, som vi rubricerar som frågan om exklusivitet resp. inklusivitet vad gäller bedömningen av skönlitterära texter ur kristen/teologisk utgångspunkt, särskilt i frågan om dessa texter skall kunna användas som psalmer eller ej.

Vid behandlingen av denna fråga om exklusivitet — inklusivitet skall vi använda nedanstående schematiska frågestruktur. Det är samtidigt vår uppfattning att en bestämd hållning/teori i denna fråga orsakas av en eller flera av följande faktorer:

1. Läsarens kunskap resp. brist på kunskap om fakta om t.ex. författarens livsåskådning, textens sammanhang och diskussionen om tolkningen av texten.
2. Läsarens uppfattning om textens språk, stil, form m.m. Här är det fråga om läsarens ev. vana att läsa, tillgodogöra sig och reflektera över lyriska texter, inte minst förmågan att kunna bedöma nyheter i stil och språk.

3. Läsarens egen livsåskådning. Här finns åtminstone två delfaktorer.

a. Tolkningen av konstnärliga uttrycksformer överhuvud utifrån kristen referensram. Har man en livsåskådning/teologi, som ger möjlighet till tolkning av tillvaron i dess helhet och allt mänskligt liv, ökar givetvis möjligheten till en inkluderande tolkning av och hållning till även konstnärliga uttrycksformer. Har man däremot en snävare referensram, är risken större för en redan i utgångspunkten om inte negativ så i alla fall icke-integrerade hållning och principiell oförmåga att teologiskt/kristet behandla konstnärliga uttrycksformer och de tolkningsproblem dessa medför, särskilt om de handlar om traditionellt icke-kristna företeelser.

b. Tolkningen av respektive dikts livsåskådningsinnehåll. Även med vidare referensram enligt a. ovan kan man p.g.a. b. komma till en exkluderande tolkning. I så fall är det fråga om en konflikt av tros- och/eller livsåskådningsmässigt slag.

Långt före psalmkommitténs tillkomst 1969 hade undersökningar gjorts angående vilka lyriska texter som var tänkbara för en psalmbok. Detta arbete utfördes fr.a. av Anders Frostenson i anslutning till Hymnologiska Institutet. Genom kännedom om svensk och utländsk lyrik och genom personkontakter med författare fick Frostenson tidigt översikt över potentiella psalmtexter. Efter psalmkommitténs tillkomst intensifierades arbetet i denna fråga i mån av tidsresurser, bl.a. genom systematisk genomläsning av lyrik från främst 1900-talet.¹ Det är, som redan påpekats, en

uppgift för framtida hymnologisk och/eller litteraturhistorisk forskning att besvara frågor av typen: Hur gjordes urvalet av texter? Vilka valdes? Hur blev behandlingen i psalmkommittén? Det kan bara nämnas att, förutom de som finns i PsV75, några texter av t.ex. Aspenström, Edfeldt, Ferlin, Forss och Harriet Löwenhielm behandlats samt en rad ytterligare texter av t.ex. Gullberg, Lagerkvist och från senare tid Setterlind.

Detta slags texter, som i kommittéarbetet gick under namnet lyriktexter och i den offentliga debatten kom att kallas allmänreligiösa, behandlades också ofta i en grupp för sig i reaktionerna på PsV75, inte minst i de många remissinstansernas synpunkter. I dessa senare finns det två linjer: en mer exklusiv och en mer inklusiv. Å ena sidan intar fr.a. flera domkapitel en sådan gentemot psalmkommitténs förslags exklusiv och restriktiv hållning. Förslaget sägs ha gått för långt på "den religiösa allmänningen"² utan att draga någon klar gräns mellan lyrik och psalm.³ Frågan var vidare — som det hette — om bidragen från inom den profana litteraturen erkända författare var av en dignitet som motiverade att de togs med.⁴ I ärkebiskopens remissvar anslogs en, måhända överraskande, exklusiv ton: det ansågs "ytterst tveksamt"⁵ om dessa texter skulle göras till psalmer.

Å andra sidan anför andra remissinstanser en mer inklusiv och positiv uppfattning. Borgå domkapitel i Finland noterar med tillfredsställelse att texter av dessa författare är med-

² Remissvar 1975-05-13 från Strängnäs domkapitel, s. 2.

³ Remissvar 1975-05-05 från Göteborgs domkapitel, s. 2.

⁴ Remissvar 1975-05-12 från Skara domkapitel, s. 4.

⁵ Remissvar 1975-04-22 från Ärkebiskopen, s. 2.

¹ Förutom av Frostenson gjordes detta främst av Inge Löfström, Olov Hartman samt av Esbjörn Belfrage och undertecknad; de sistnämnda företog i Lunds UB en relativt utförlig inventering av möjlig svensk lyrik från 1900-talet.

tagna.⁶ Svenska språknämnden menar, att dessa texter jämte texter av t.ex. Hartman, Hallquist, Hildebrand och Frostenson har en hög kvalitet, medan andra texter i förslaget däremot inte kunnat undvika t.ex. svårförståelighet, schabloner och traditionalism.⁷ Slutligen påpekar Skolöverstyrelsen i ett utförligt remissvar att lyriktexter som dessa lämpar sig väl som underlag för undervisning i högstadiets religionskunskap.⁸

Redan en sådan kortfattad genomgång visar att denna i psalmhistoriskt perspektiv ingalunda nya frågor aktualiserats även av PsV75.⁹ Hur psalmkommitténs inställning skall bedömas, är inte alldeles enkelt att säga. De enskilda ledamöterna har ibland olika uppfattningar och vanligen är det den enskilda texten som står i förgrunden och inte principiella frågor angående relationen mellan teologi/psalm och lyrik. Det är ändå rimligt att påstå att psalmkommittén har haft en strävan att få med som acceptabla bedömda lyriska texter. Möjligen har dess inställning varit mera generös än återhållsam, någon gång kanske med baktanken att en speciell text får bli en mätare av opinionsläget; psalmhistorien visar, att kyrkomöten alltid strukit i kommitterades förslag.

I fortsättningen presenteras nu först den text som skall behandlas och därefter psalmkommitténs, främst dess textgrupps,¹⁰ bedöm-

⁶ "Varje svensk lyrikvän kan med tillfredsställelse lägga märke till, att författare som Boye, Gullberg, Lagerkvist och Martinson är representerade. Till och med för Jan Fridegård och Olof Lagercrantz har det funnits plats." Remissvar 1975-05-13 från Borgå domkapitel, s. 2.

⁷ Remissvar 1975-05-15 från Svenska Språknämnden, s. 1.

⁸ Remissvar 1975-05-02 från Kungliga Skolöverstyrelsen, s. 3.

⁹ Jfr t.ex. Allan Arvastson, *Den svenska psalmen*, 1963, s. 186 ff.

¹⁰ Medlemmar i textgruppen var Inge Löfström, ordf., Esbjörn Belfrage, Anders Frostenson, Olov Hartman, Per Olof Nisser samt undertecknad som sekreterare.

ningar, remissinstansernas ev. bedömningar, kyrkomötets diskussion och beslut samt i vissa fall en kortfattad introduktion i tolkningsproblem i samband med texten. Slutligen använder vi det anförda frågeschemat för analys av frågan om exklusivitet resp. inklusivitet i bedömningen. — Med PsV76 avses, som redan noterats, det slutliga av regeringen efter kyrkomötets behandling antagna tillägget, som togs i bruk första söndagen i Advent 1976. Den första texten lyder:

Djupen sätter han i skälvning.
All vår säkerhet bryts ner som halmstrån.
Visar han sin makt över världen
finns ej annan hjälp mot Gud än Gud.

Ensam bär hans vilja allting
mera nära oss än luft och vatten,
tränger in i allt. Varför söka
honom som omsluter, fyller allt?

Vi har blott att överlämna
oss — ej vilja annat än hans vilja
och hans kärlek alltid densamma,
ofrånkomlig och mot alla vänd.

(Nr 615 i PsV75, Läsepsalm I i PsV76)

Denna text har tillkommit genom att Anders Frostenson har främst ställt samman och rytmiskt bearbetat rader ur ett avsnitt i Artur Lundkvists långa dikt *Agadir* från 1961, närmare bestämt det avsnitt som börjar: "— Just som jag störtade ner i mörkret kände jag att Gud fanns, det grep mig som bävan och jubel: Gud gav sin närvaro tillkänna." Just dessa inledningsrader finns dock inte med i bearbetningen, möjligen beroende på deras alltför situationsbestämda karaktär. Vidare bör det observeras att ursprungsdiktens avslutande parti inte tagits med i psalmversionen, förmodligen beroende även här på dessa raders starkare anknytning till den speciella händelsen i *Agadir* och till dikten i övrigt. Trots att Frostenson bibehållit det mest allmängiltiga i dikten och uteslutit det mer konkret-specifika har texten, som den nu står, ändå något av

det personligt självupplevdas genuina drag över sig. — Artur Lundkvist har inte haft något att erinra mot bearbetningen.¹¹

Texten mötte inga direkta invändningar i textgruppen eller psalmkommittén i sin helhet. Kyrkomötets behandling av psalmfrågan ägde rum i Särskilda utskottet¹² samt i avslutande plenumdebatt. Särskilda utskottets (i fortsättningen förkortat till SU) ställningstagande framgår av dess Betänkande nr 1.¹³ Häri anger SU endast att texten bör flyttas till en avdelning med s.k. läsepsalmer, dvs. texter utan melodi. Detta blev också kyrkomötets (förk. KM) beslut. I KM:s plenardebatt togs texten, av en reservant mot SU:s betänkande och KM:s beslut, som ett exempel på vad som inte är kristendom, knappast gudstro, på sin höjd allmänreligiositet.¹⁴

Orsaken till att texten inte godtogs som vanlig, sjungen psalm framgår inte av protokollet. Det kan med viss säkerhet sägas att det inte var melodin, som avgjorde textens placering; den får inom parentes sagt anses vara kongenial med texten, särskilt väl överensstämmer text och melodi i strof ett. SU stödde sig delvis på de allmänna kritiska ut-sagorna i remissvaren angående de s.k. allmänreligiösa texterna, till vilka denna ansågs höra. En kritisk synpunkt som drevs i SU, var vidare att slutorden i strof ett skulle vara

oklara eller obegripliga: "finns ej annan makt mot Gud än Gud." Gentemot detta anfördes dock den, som det ansågs, inte alls svårbegripliga tolkningen att det här rör sig om tanken, att om Gud visar sin suveräna makt eller vrede gentemot människan, finns bara Guds andra sida, hans barmhärtighet, kärlek (evangelium) som hjälp åt människan.

Vidare gäller det nu frågan hur texten skall förstås mot bakgrund av Artur Lundkvists författarskap; somliga kritiker och remissinstanser menade ju att en — som det uttrycktes — ateistisk författare som Lundkvist inte kunde representeras i en psalmbok.

I Agadir-sviten finns det åtminstone två möjliga tolkningar av händelsen, där ordet "Gud" ingår. I det första avsnittet, som omedelbart föregår den text som Frostenson bearbetat, finns tolkningen och erfarenheten av Guds frånvaro:

"— Nej, Gud fanns där ingenstans, i tomheten störtade vi, i tomrum som stod färdiga att bli våra gravar."

Nästa avsnitt börjar med de citerade orden:

"— Just som jag störtade ner i mörkret kände jag att Gud fanns."

Detta ger anledning till antagandet att Lundkvist här gestaltar två delvis motsatta reaktioner och tolkningar av samma förlopp och att dessa tolkningar framförs av två olika röster eller roller. Alternativt finns möjligheten att det gäller två olika reaktioner inom en och samma komplexa person eller roll.

Frågan om författarens egen personliga upplevelse, egna ställningstagande och tolkning av händelsen är därför ur enbart textens synpunkt inte möjlig att besvara. Inte förrän tillräckligt biografiskt material föreligger kan skäl anges för Lundkvists egen ståndpunkt (jfr dock nedan). I detta sammanhang får vi hålla oss till texten och vad den uttrycker.

¹¹ Anders Frostenson i samtal och i brev till undertecknad 1976-08-10.

¹² Medlemmar i Särskilda utskottet var biskoparna Arne Palmquist, ordf., Helge Brattgård, Bertil Gärtner, Olle Nivenius, kontraktsprostarna Inge Löfström och Bo Wahlund, musikdirektör Wilhelm Fahl, rektor Lotten Finnberg, kantor Olof Franke, adjunkt Birgit Gerhardsson, ingenjör Ingmar Jonzon, chefsrådman Bengt-Olof Sandin, landstingsman Arne Svenungsson och kantor Elisabet Wentz-Janacek.

¹³ Allmänna Kyrkomötet 1975. Protokoll, Bihang, Samling 8, Särskilda utskottets betänkande Nr 1, Stockholm 1975.

¹⁴ Allmänna Kyrkomötet 1975, Protokoll nr 15, s. 158, anförande av herr Arne Svenungsson.

Det förefaller då ofrånkomligt att den sista rollens reaktion är av genuint religiös art. Några korta biografiska notiser antyder hur det varit möjligt för Lundkvist att gestalta denna reaktion.

För det första har Lundkvist en omfattande fond av bibelinfluens; redan 1932 kallar han bibeln "mänsklighetens främsta diktverk".¹⁵ För det andra arbetar Lundkvist ofta med symboler för vad som med djuppsykologiskt språkbruk kallas det omedvetna eller arkety-piska. I sin avhandling om Lundkvist anför Kjell Espmark under temat "Det förlösande mörkret" hur Lundkvist från 30-talet tar intryck av djuppsykologiska teorier, fr.a. från Jungs tankar. De arkety-piska mönstren blir till förlösande motiv: jaget befrias i "mörker, djup och omedvetenhet".¹⁶ Kombinationen av dessa tankar jämte bibelinfluensen kan ha aktualiserats vid en stark upplevelse av "djupens skälvnig" som Agadir-katastrofen och förlöst nya gestaltningmöjligheter: "Just som jag störtade ner i mörkret kände jag att Gud fanns."

Observeras bör i detta sammanhang det som Gösta Wrede bl.a. får fram som resultat av sin analys av Lundkvists tidigare författarskap. Enligt Wrede bygger Lundkvists livs-åskådning på spontan upplevelse¹⁷ (och är f.ö. att betrakta som uttryck för primitivism och vitalism). Resultatet kan i föreliggande fall tillämpas så, att det viktiga för Lundkvist har

varit själva upplevelsen och gestaltningen av denna i diktens form; tolkningen av skeendet är något sekundärt.

Vad gäller själva tolkningen är det värt notera, att andra litterära texter om liknande förlopp ofta har uttryckt endast en tolknings-möjlighet. Det mest kända exemplet är Vol-taires reaktion, som av Hjalmar Gullberg i dikten *Jordbävningen i Lissabon* ur *Ögon*, läppar beskrivs:

"Nyheten spreds. Voltaire skrev på alexandriner ett ode och en värld förstod att Gud var död."¹⁸

Lundkvist har däremot tagit tillvara en tve-tydig tolkning: Gud finns och Gud finns inte. I Frostensons bearbetning är det naturligt nog den ena sidan som framhävs: det är Gud som ligger bakom skeendet och är samtidigt den enda hjälpen mot detta. Frågan är nu hur texten i psalmversionen skall kunna bedömas ur kristen-teologisk synpunkt.

En teologisk ståndpunkt, som kan användas som ett argument mot att texten ö.h.t. skall finnas i en psalmbok, är den t.ex. i Gustaf Auléns teologi¹⁹ markerade polemiken mot tanken att Gud skulle orsaka det onda och mot att Guds allmakt skall tolkas som all-orsaklighet: Är det verkligen Gud, som sätter djupen i skälvnig? Bär hans vilja allting?

¹⁵ Kjell Espmark, *Livsdyrkaren Artur Lundkvist. Studier i hans lyrik till och med Vit man*, Stockholm 1964, s. 278, not 37. Jfr Lundkvists egen uppgift om "omfattande läsning i bibeln" under ungdomsåren, trots negativa erfarenheter av frireligiös religionsutövning i barndomsmiljön i Odelrunga, se Artur Lundkvist, *Självpporträtt av en drömmare med öppna ögon*, Stockholm 1966, s. 14 f. och s. 20 (citatet).

¹⁶ Kjell Espmark, a.a., s. 232.

¹⁷ Gösta Wrede, *Livsåskådningsstudier i skön-litterärt textmaterial. Riktlinjer och exempel* (stencilerad upplaga), s. 60. — Sedan jag

skrev detta 1977 har Gösta Wrede i sin bok *Livet, Döden och Meningen*, Lund 1978, behandlat även Lundkvists Agadir-svit, s. 41 ff, 60 ff. I not 4, s. 188, upplyser Wrede om att Lundkvist vid samtal visserligen förklarar sig nöjd med bearbetningen, men att han också menar att den motsatta reaktionen på händelsen borde ha beretts utrymme.

¹⁸ Jfr Olov Hartman, *Jordbävningen i Lissabon*, Stockholm 1968, s. 68 ff.

¹⁹ Se Gustaf Aulén, t.ex. *Kristen gudstro i förändringens värld*, Stockholm 1967, *Dramat och symbolerna*, Stockholm 1965.

Det för den s.k. lundateologin typiska dramatiskt-dualistiska perspektivet försvinner. Med aulénsk utgångspunkt blir därför benägenheten stor att avstyrka texten.

Det är f.ö. inte omöjligt att Lundkvists egen reaktion och tolkning indirekt bekräftar en sådan aulénsk tolkning. Det finns intervjuuppgifter angående Lundkvists egen uppfattning, som visar att denne faktiskt tolkat händelsen som ett tecken på Guds frånvaro eller på att Gud inte finns, alternativt att om han finns, måste han vara en grym Gud, som låter sådant hända. I Resor i glädje och fruktan berättar Maria Wine om "Agadir och efteråt". Hon uppger där bl.a. att en kvinnlig svensk journalist frågade Wine och Lundkvist om inte deras mirakulösa räddning i katastrofen hade fått dem att tro på Gud. "Och jag minns att Artur svarade: Nej, mindre än någonsin! Varför skulle han låta just mig överleva och låta tjugotusen andra dö? Vad skulle det vara för slags gudomlig rättvisa?"²⁰ Svaret visar, att händelsen snarast av Lundkvist tolkades som en förstärkning av en ateistisk ståndpunkt genom hänvisning till det orimliga i att Gud, fattad som allorsakare, låter 20 000 människor dö och författaren själv leva. Auléns teologi vill förhindra just sådana gudsbilder: Gud är rakt igenom kärlek och även om det är fråga om vrede i gudsbilden, är det aldrig fråga om ondska. Gud orsakar inte allt som sker; hans allmakt ligger i den lidande kärlekens makt.

Gentemot en sådan teologisk ståndpunkt finns det dock inom teologin uttryck för en mer icke-dualistisk och monistisk verklighetsuppfattning, som gör anspråk på att vara biblisk. En alltför långtgående dualism tenderar att strida mot ett typiskt drag i den gammaltestamentliga livssynen. T.ex. Gillis Gerleman har visat att det i israelitisk livssyn p.g.a. dess

"förtroende för tillvaron" inte fanns någon dualistisk uppdelning i en ond och god sfär.²¹ Gud låg i stället på ett positivt hemlighetsfullt sätt bakom allt som skedde. Problemet blev, att allt som sker, även det onda och olyckor, på något sätt måste ha sitt upphov hos Gud. Ev. skulle man då — trots vad som ovan sagts om den dualistiska teologins kritik — kunna tolka t.o.m. en jordbävning som på ett principiellt utgrundligt sätt bärare av Guds vilja; det är verkligen han som sätter djupen i skälkning, ingenting kan vara utanför Guds hemlighetsfulla verkningsområde. Denna tolkning kan paradoxalt nog både ge och vara uttryck för en djup tillit till Gud.

Ragnar Värmon har gjort ett i detta sammanhang intressant påpekande angående Lundkvists kända receptivitet även av miljön. Agadir-sviten har marockansk lokalfärg. Även gudsbilden, fr.a. raden "finns ej annan hjälp mot Gud än Gud", kan förväntas vara färgad av miljön, menar Värmon.²² Riktigheten i påståendet återstår att bevisa, men som hypotes förefaller den rimlig. Till Agadir-miljön hör Koranens gudsbild. I dess nionde sura, vers 119 står enligt J. Lindbloms översättning: "Det finns ingen tillflykt undan från Gud annat än hos Gud." Detta ord kan enligt Lindblom i studien över Jobs bok stå som motto över ett avsnitt i Jobs bok: "Gud hade genom sin orättvisa och grymma behandling av Job visat sig som Jobs värste fiende. Och ändå hade Job ingen annan i himmel och på jord att vända sig till än just Gud."²³ Att Lundkvist kan ha varit inspirerad av Koranen hindrar således inte att temat som behandlas också har biblisk föraknring.

²¹ Gillis Gerleman, Gammaltestamentlig livssyn, i Svensk Teologisk Kvartalskrift nr 4, 1972, s. 145 ff.

²² Ragnar Värmon, Koranen i Artur Lundkvists psalm, i Svensk Kyrkotidning nr 6, 1977, s. 81.

²³ Johannes Lindblom, Boken om Job och hans lidande, pocketutgåva, Stockholm 1966, s. 117.

²⁰ Maria Wine, Resor i glädje och fruktan, Stockholm 1976, s. 172.

Ytterligare en ståndpunkt skiljer mellan det onda som å ena sidan människans egen destruktion av det skapelsegivna goda livet och å andra sidan sådant ont, som inte orsakas av människan, t.ex. naturkatastrofer. Båda sidorna utgör tillsammans tillvarons negativa element. Den kristna uppenbarelsen utgör inte enligt denna syn någon lösning eller förklaring av problemet, som upphäver Guds fördoldhet. Det är snarare av vikt att låta teodicé-problemet framstå som ett oförklarligt och olösligt problem. Ev. finns det betoning av att den kristna tolkningen berör endast det första ledet i det onda; problemet är då att stora delar av tillvaron principiellt lämnas utanför tolkningarna.

Denna typ av teologi, som i sina huvuddrag återfinns hos K. E. Lögstrup låter tillvaron förbli tvetydig och låter människan ha möjlighet att tyda tillvaron i enlighet med skapelsens negativa element. Härigenom kommer också tillvaron att te sig djävulsk för denna människa just genom hennes tydning och tro eller snarare otro.²⁴

— Det paradoxala i detta sammanhang blir då till slut inte Gud och det onda utan Gud och det goda: trots tillvarons djävulskhet låter Gud människan tolka tillvaron också positivt och bevarar tron, vad som än händer, t.o.m. under en jordbävning. Detta, nya problem benämner Lögstrup nihilodicéproblemet: "Hur skall de positiva och konstruktiva elementen förklaras och begrundas, om det inte förutsättes finnas en Skapare och Livgivare, och om tillvaron först och sist är intig och tom?"²⁵

Resultatet av allt detta blir bl.a. att Lundkvists dikt i Frostensons bearbetning inte entydigt kan sägas vara uttryck för resp. stri-

dande mot en kristen-biblisk ståndpunkt.

Så till frågan om exklusivitet-inkludivitet. Vi testar materialet utifrån ovan redovisat frågeschema (s. 52).

1. I fråga om kunskapen om förf. och texten pågår forskningsarbete. I vad mån okunskap spelat in, är svårt att ange. Till allmänkunskapen om Lundkvist torde höra att han bedöms som ateist och materialist, vilket ökar benägenheten för negativ kritik från kristen sida.
2. Språket blev ju bearbetat till mer traditionell psalmstil, vilket bidragit till en inkluderande hållning.
3. Punkten a. finns med som alternativ överallt. Till punkten b. får intresset här läggas. Det gäller en naturkatastrof, vilket aktualiserar teodicéfrågan, som har många förmenta lösningar. Den utifrån aulénska utgångspunkt angivna kritiken faller främst under denna punkt. Det har också visats att med delvis andra utgångspunkter behöver konflikten angående tolkningen av jordbävningen inte bli så stor om det överhuvudtaget behöver bli någon konflikt. Resultatet är inte oväntat, att det är den tolkandes teologiska uppfattning som avgör om bedömningen skall bli exklusiv eller inklusiv och att osäkerheten i detta fall förmodligen går tillbaka på en principiell osäkerhet i fråga om teodicéproblemet.

Ytterligare en fråga är, som alltid när det gäller bearbetningar, om Frostensons bearbetning är enbart av rytmisk art eller om den också innebär någon betydelseförskjutning i förhållande till ursprungstexten. Det ligger nära till hands att antaga, att den som utan kännedom om den ursprungliga texten läser bearbetningen också kommer att få en delvis annan upplevelse än den som känner till det

²⁴ Lars-Olle Armgard, *Antropologi. Problem i K. E. Lögstrups författarskap*, Lund 1971, s. 212 ff.

²⁵ Lars-Olle Armgard, a.a., s. 214.

konkreta sammanhanget.²⁶ I varje fall är det klart att psalmtexten inte gör rättvisa åt Agadir-sviten i dess helhet — men det var inte heller avsikten.

Du drar mig
men ej vid ett rep
och jag längtar så efter dig!
Du jagar mig
men med ingen pil
och jag längtar så efter dig!
Du har tänt mitt blod
men med ingen eld
Du har fört mig bakom nattens vägg
men med inget finger
och jag längtar så efter dig!
I mörkrets nät och gropar
fångar du ditt vilt
och jag längtar så efter dig!

(Nr 617 i PsV75)

Texten är skriven av Nelly Sachs och är hämtad ur spelet *Abram im Salz*, som påbörjades 1944.²⁷ Översättningen till svenska är gjord av Olof Lagercrantz i dennes bok om Nelly Sachs diktning.²⁸

Texten tillstyrktes i psalmkommitténs textgrupp.²⁹ En viss tvekan framfördes inför enstrofigheten och de på svenska möjligen osköna germanismerna av typ "men ej vid ett rep".

I remissvaren hörde denna text till dem som fick mest negativ kritik. Den ansågs t.ex.

²⁶ Noteras bör, att Anders Frostenson hade skrivit "rytmisk bearbetning" över texten, vilket Lundkvist ändrade till "bearbetning". I övrigt hade Lundkvist ingenting att erinra mot bearbetningen. Anders Frostenson i brev till under-tecknad 76-08-10.

²⁷ Se Zeichen im Sand. Die szenischen Dichtungen der Nelly Sachs, Frankfurt am Main 1962, s. 93—122, 346—347.

²⁸ Olof Lagercrantz, Den pågående skapelsen. En studie i Nelly Sachs diktning, Stockholm 1966, s. 66.

²⁹ Textgruppens protokoll 1973-03,14/15.

"överflödig";³⁰ bildspråket bedömdes som något frapperande och innebärande ett ej motiverat avsteg från svensk psalmtradition.³¹ Psalmerna ansågs vidare "inte helt lätt att anammas av en församling".³² En annan typ av kritik var att den hörde till en grupp religiös lyrik, som ger läsupplevelse, men som inte passar som kollektivt avsjungen psalm.³³ Angående innehållet frågades var den religiösa anknytningen finns i texten och till vem den berörda längtan riktar sig.³⁴ Ett domkapitel, Strängnäs, jämte ärkebiskopen gjorde gällande att dikten ursprungligen är en profan kärleksdikt och att den som sådan inte borde omtolkas till en dikt om kärleken till Kristus. Detta ansågs som en respektlöshet mot författarinnan och som en oärlighet mot församlingen.³⁵ De två senast anförda remissvarens kritik, som grundar sig på missuppfattningar om diktens ursprung, hade kanske kunnat undvikas, om man t.ex. ovanför texten skrivit: "Abraham sade till Gud."

I kyrkomötets SU beslöts att texten skulle

³⁰ Remissvar 1975-05-12 från Skara domkapitel, s. 5.

³¹ Remissvar 1975-05-17 från Växjö domkapitel, s. 2.

³² Remissvar 1975-05-14 från Lunds domkapitel, s. 3.

³³ Remissvar 1975-05-05 från Göteborgs domkapitel, s. 2 f.

³⁴ Remissvar 1975-05-14 från Visby domkapitel, s. 2: "Till vem tar sig längtan uttryck? Var finns den religiösa anknytningen. Språkligt och bildmässigt komplicerad och svårtillgänglig. Bör inte finnas med i en psalmbok."

³⁵ "Nr 617 av Nelly Sachs är ursprungligen en vanlig profan kärleksdikt. Den bör icke omtolkas såsom en psalm om kärleken till Kristus. Detta är en oärlighet mot såväl författarinnan som den kristna menigheten. Dikten bör avföras ur förslaget." Remissvar 1975-05-13 från Strängnäs domkapitel, s. 2. Jfr "En allmänt hållen kärleksdikt som t.ex. 617 bör av respekt mot författaren inte få tolkas om som en psalm om Kristus-Kärleken." Remissvar 1975-04-22 från Ärkebiskopen.

utgå, särskilt som SU här kunde stödja sig på en bred remissopinion. Positivt anförde SU i sin motivering att dikten är skriven med biblisk anknytning och skulle kunna tjäna som uttryck för en religiös gudsupplevelse. SU menade dock att "texterna i Svenska kyrkans psalmbok bör ha en klarare trosprofilering".³⁶ I KM:s plenardebatt togs SU:s strykning av texten upp av biskop Ström som ett exempel på SU:s enligt Ström alltför restriktiva hållning. I en retorisk fråga menade Ström, att Abrahams sökande efter Gud väl kunde duga ur dogmatisk synpunkt som underlag för en psalmtext;³⁷ Ström ville för sin del f.ö. antaga hela PsV75 som tillägg till psalmboken. KM följde dock SU i sitt beslut: texten avstyrktes.

Det är välkänt vilken dominans den judisk-bibliska traditionen har i Nelly Sachs diktning, både innehållsligt och språkligt. I det drama, varur texten hämtats, är temat främst hur det i Abraham vaknar en ny gudslängtan. Han börjar, som Olof Lagercrantz skriver, "Abraham är den förste som bryter den onda kedjan av jägare och förföljd, bödel och offer. Den längtan som griper honom är så stark att den nästan sliter honom i stycken. Abram blir för att använda Nelly Sachs egna ord 'träffad till död och till liv av såret Gud'."³⁸ Det är till denne nye Gud som Abraham talar i texten.

Eftersom det i diskussionen om denna dikt talats mycket om att den handlar om människans längtan, bör det noteras, att dikten primärt handlar om Guds aktivitet och inte människans aktivitet eller känslor. Det är *Gud*

som drar, jagar, tänder, för och fångar människan; hennes reaktion på detta blir längtan. Såttillvida är det dogmatiska underlag varom biskopen Ström talade, betydligt vidare än det han själv angav, nämligen Abrahams sökande efter Gud.

Exklusiviteten var genomgående hållning till denna dikt. Frågan är, var orsaken finns. Om vi prövar fråga 1. är det klart, att bristande kunskap i några fall bidrog till indevkat förståelse under punkt 3 b.

Beträffande 2. stilen m.m. inbjuder texten genom sin form, 14 omväxlande korta och långa rader i en strof, till bedömningen att detta inte är någon "psalmstil", dvs. texten ser inte ut som en psalm tidigare har gjort. Även bildspråket tycks ha verkat avvikande från "svensk psalmtradition".

Under punkten 3. kan noteras, att här fanns en viss osäkerhet. Oförmåga att tolka innehållet p.g.a. en alltför snäv referensram kan ha spelat in. I sådana fall ökar kraven på att texten skall avra ett "klarare" uttryck för kristen tro. Även med vidare referensram kan man ha kommit till negativ kritik, men den blir i så fall inte av samma konfliktartade karaktär, som fallet kunde bli i fråga om Lundkvists dikt. Här är det mer fråga om avvägningar och önskemål om mer handfast innehåll. Det är dock svårt att komma undan misstanken att punkt 2 ovan haft influens i uppfattningen under punkt 3 b: innehållet i texten har ju direkt bibliskt underlag och handlar om allmängiltiga kristet-religiösa frågor.

³⁶ Allmänna Kyrkomötet 1975, Protokoll, Bihang, Samling 8, Särskilda utskottets betänkande Nr 1, s. 13.

³⁷ "Nelly Sachs' underbara dikt nr 617 ingår i hennes Abrahamssvit och handlar om vår trostamfaders gudssökande. Flertalet remissinstanser torde inte ha känt till detta utan vantolkat dikten. Nu önskar utskottet kort och gott 'kla-

rare trosprofilering'. Duger inte Abrahams gudssökande från dogmatisk synpunkt?", biskop Ström i KM:s plenardebatt den 24 september 1975, se Allmänna Kyrkomötet 1975, protokoll nr 15, s. 163.

³⁸ Olof Lagercrantz, *Den pågående skapelsen. En studie i Nelly Sachs diktning*, Stockholm 1966, s. 65 f.

Om sommarskyar draga för ro skull fram
och åter
och sommarvinden blåser närhelst den det
behagar,
ser du med samma lugn om jag hånar eller
gråter,
då beder jag dig, Gud, att få sluta mina dagar.

Min stora tröst, då själen går vill i ödemarken,
mitt enda hopp, då hjärtat är trött och
nattomflutet,
är att ditt tålmod är som gräset uppå marken
och att ditt stora öga är aldrig, aldrig slutet.

Mitt hjärta, som vill jubla med din röst i
vinden,
det jämnar sig vid ljudet av mänskors hårda
röster.
Men när din kärlek kommer som blom och
doft från linden,
skall natten se mig vaka med ansiktet mot öster.

(Nr 704 i PsV75)

Dikten ingår i Jan Fridegårds diktsamling
Den svarta lutan från 1931 och har där
rubriken Sommarbön.

Diskussionen i textgruppen var långtifrån
entydig.³⁹ Tvekan anmäldes från flera håll,
bl.a. med hänsyn till frågan hur denna dikt
skulle komma att uppfattas. Skulle den anses
vara enbart en sommarpsalm i allmänhet
eller skulle temat om vakandet eller möjligen
förtröstan uppfattas som det dominerande.
Val av placering under rubrik ansågs betydel-
sefull för hur den skulle komma att förstås.

Som argument mot texten anfördes förut-
om flertydigheten att den är alltför indivi-
dualistisk och romantisk. Raderna om hjärtat,
som jämnar sig vid ljudet av hårda röster,
ansågs, som det uttrycktes, något smånätta.
Det påtalades att den upplevts negativt i stäl-
let för positivt. Som argument för texten
framhölls bl.a. orden om Guds tålmod och
om gräset och marken under Guds ögon har
en gammaltestamentlig halt. Vidare sades att
den sommarromantik som här uttrycks, kan

hjälpa många till gudsförtröstan. Samman-
fattningsvis: tveksamheten var stor, en viss
övertikt fanns för tillstyrkan. I SU:s behand-
ling fullföljdes den tveksamma linjen: texten
ansågs för "tunn". I sin avslagsmotivering
skriver SU att dikten är svårtillgänglig, vilket
gör den mindre lämpad som psalm.⁴⁰ KM
följde här som vanligt SU i sitt beslut.

Fridegårds dikt behöver här inte kollen-
teras mycket mer än vad som skett genom
referatet av textgruppens diskussion. I dikt-
samlingen Den svarta lutan framträder bitvis
en romantiskt färgad religiositet med natur-
lyriska och antiklerikala inslag.⁴¹

— Det är typiskt att det fanns tveksamhet
i fråga om exklusiviteten. Svaret på fråga 1.
har nog inte haft större betydelse liksom i
övriga fall, när texter låter sig tolkas på ett
traditionellt sätt relativt okomplicerat. Även
språket och stilen 2. medverkar till en positiv
hållning, även om radernas längd kan verka
främmande. Det är främst ställningstaganden
under 3 b. som avgjort, men typiskt är vidare
att ingen direkt livsåskådningskonflikt angivits.
I stället är det argumenteringen att någonting
ospecificerat saknas i texten: det uttrycks ofta
så att den är för "tunn", har för litet "sub-
stans" etc. Det räcker således inte med att
texten handlar om Guds tålmod och vak-
samhet och människans förlitande på Gud
trots mycket, som talar emot förlitandet.
Eftersom i psalmbedömningen inga klara, om
överhuvudtaget några kriterier angivits på frå-
gan på hur en "riktig" eller "bra" psalm bör
vara beskaffad, vilar ett visst godtycke över

⁴⁰ Allmänna kyrkomötet 1975. Protokoll, bi-
hang, Samling 8, Särskilda utskottets betänkan-
de nr 1, s. 19.

⁴¹ Jfr Erik Hjalmar Linders omdöme om Den
svarta lutan, "som inte hade någon större märk-
lighet men som både i diktionen, en ganska
gammaldags rimmad vers, och i motivvalet
röjde ett slags rättfram självständighet", i Fem
decennier av nittonhundratalet, Band 2, i Ny
ill. sv. litt.hist., Stockholm 1966, s. 584.

³⁹ Textgruppens protokoll 1971-10-04/05.

bedömningarna i debatten: det är svårt att veta den bedömandes utgångspunkt. Emellertid kan bristen på klara kriterier samtidigt vara programmatisk, eftersom den tolkande kan mena att varje enskild text bör bedömas för sig som ett unikt verk, på vilka inga i förväg bestämda kriterier kan tillämpas.

De blomster som i marken bor
kan aldrig själen glömma.
Hur skönt att djupt bland gläntors flor
se solens fingrar sömma
en vacker klädnad till den säng
som vi ger namnet sommarns äng
och som med solens gyllne tråd
hopsömmas våd för våd.

En sommarpsalm jag sjunga må
i själens vinterdagar
och låta tungsint tanke gå
och mana sommarns hagar
att träda fram till sinnets stöd
i vinterns långa själanöd,
att djupt i minnet skåda Gud
i evig sommarskrud.

(Nr 705 i PsV75, Nr 690 i PsV76)

Texten är skriven av Harry Martinson 1973 på direkt uppmaning från psalmkommittén. Någon kommentar från Martinson föreligger inte.

Textgruppen godkände denna utan större diskussion. I remissvaren på PsV75 omnämns texten, förutom i den allmänna kritiken, främst av Skara domkapitel, som i sitt utförliga remissvar menar, att texten har drag av en romantisk efterklangspoesi, som kommittén i övrigt försökt undvika.⁴²

Texten godkändes av SU och KM utan vidare diskussion, även om en och annan röst kunde höras om ett alltför "tunt" innehåll.

Frågan om Martinsons synpunkter på och inställning till psalmförfattande och psalmtexter får bli föremål för utförligare analys i

annat sammanhang. Här kan bara erinras något om dennes stilideal vad gäller psalm.⁴³ Den enligt Martinson störste psalmdiktaren är Prudentius. En förnyelse av psalmen får komma över rädslan för det ålderdomliga, som är "vår tids löjligaste fobie". Som exempel på en "psalmton" nämner Martinson Österlings En torpare spelar psalmodikon, som borrar sig rakt ner mot kärnan och bär Guds ord på sina vingor. Traditionen skall lyftas fram mot ljuset; också en liten ändring av accent och tonläge kan betyda förnyelse. Det räcker inte med en religiös övertygelse; också en djupt lyrisk skall bära psalmen. — Mot bakgrund av Martinsons psalmförståelse framstår denna text som ett klart och medvetet uttryck för en reflekterad psalmsyn.

Till sin genre är texten en typisk sommarpsalm. Strof ett håller sig liksom t.ex. strof ett i Den blomstertid nu kommer till en beskrivning av naturen. Strof två ger sedan ett vidare innehåll. Den bygger på motsatsen sommar-vinter både som årstidsväxling och som växling i själens landskap mellan liv och död. "Sommarns hagar" stöder människans livsmod i "vinterns långa själanöd". Denna kan inte utplåna det faktum att människan en gång har upplevt "sommaren" — som årstid och som tillstånd (jämför strof ett, rad 1—2). "Sommaren" blir samtidigt en bild för och en erinran om Gud, utan exakt avgränsad betydelse från "Gud", som människan erinrar sig i sommarskrud. Detta bör inte tolkas så att Gud och sommaren skulle vara identiska; snarare får man tänka sig att "sommarns hagar" och "sommarskrud" har flera betydelsemöjligheter och associationer. Bl.a. finns associationen att sommaren i kontrast till vintern står för uppfattningen att det är barmhärtigheten, godheten och "livets Ande" eller "livets Gud" som skänker tillvaron dess dju-

⁴² Remissvar från Skara domkapitel 1975-05-12, s. 5.

⁴³ Enligt samtal mellan Harry Martinson, Anders Frostenson och Arne Forsberg 1971-06-11. Anteckningar i psalmkommitténs samlingar.

paste innebörd. Från detta kan människan komma bort, liksom i Aniara, vilket leder till det som "vintern" står för: förfrysning och död. Den inställning hos människan, som bäst svarar mot sommaren, är barmhärtigheten och fromheten.

En annan av textens innebörder har sin tonvikt vid tanken på erinran, "djupt i minnet" i strof 2:7. Ofrånkomlig är associationen till den platonskt — romantiska läran om återerinringen och/eller till tanken att människan ändå enligt biblisk skapelsetro har sitt ursprungliga hem i lustgården i harmoni med Gud (paradiset). Associationen kan vidare för många komma att ledas i mer konkret form till upplevelser av goda somrar eller dagar av lycka i individens förflutna, bl.a. till barnomens visserligen ofta romantiserade men ändå många gånger positiva erfarenheter av sommaren. Texten uttrycker med den läsningen en form av regression till individens kreativa källor, till grundläggande erfarenheter av godhet och enhet, varifrån individen återvänder till nuet med ökad tillit. Inställd i ett religiöst tolkningsmönster kan en sådan process tolkas som en kontakt med och erfarenhet av Guds godhet.

Ur författarens synpunkt finns ytterligare en, om man så vill, trivialare förklaring. Martinson lär skriva sina sommardikter på vintern, dvs. ur och genom återerinringen om sommaren.⁴⁴

— Angående fråga 1. råder det ofta ovisshet och diffusa uppfattningar om livsåskådningen hos författare av Martinsons typ ibland dem som satts inför uppgiften att bedöma texten, men en avhandling som Johan Wredes om idéinnehållet i Aniara visar i viss mån det berättigade i en sådan inställning: Martinson uppvisar en hög grad av mångtydighet i sina texter.

Det kan med hänsyn till textens höga lyrisk-traditionella stil och övriga kvalitéer förmodas, att en markant positiv inställning inom område 2. har påverkat bedömningen även inom 3. Om negativ kritisk granskning företagits av innehållet, kunde detta ha bidragit till textens avstyrkande: vers 1 är ett stycke naturlyrik och i vers 2 är det naturen/människan som får ge tröst i själanöden. "Gud" finns i människans minne, dessutom i "sommarskrud": föga bibliskt underlag? Emellertid finns det andra tolkningar, och att dessa har valts får till stor del tillskrivas influens från punkt 2. ovan.

Allt som är spritt och delat
det längtar att bli helat
och ber om trohet än.
Du lever mitt i bland oss.
Ja, fast vår tvekan band oss,
så var du, Herre, gömd i den.

(Nr 714 i PsV75, Läsepsalm X i PsV76)

Texten återfinns i Karin Boyes diktsamling *De sju dödssynderna* från 1941, där den utgör den avslutande koralen i avsnittet om dödsynden lättjan.

Tveksamheten inför denna text var ganska stor i textgruppen.⁴⁵ Som skäl mot den anfördes bl.a. att den är enstrofig, vilket tonsättarna brukar vara motståndare till, samt fr.a. uppfattningen att textens innebörd varken är helt klar eller entydigt biblisk förankrad. Två linjer fanns i debatten. Å ena sidan hävdades att texten måste ses i sitt sammanhang i diktsviten; dess innebörd blir då visserligen inte helt klar men ändå mer begriplig. Meningen med diktcykeln sades vara att uttrycka en helhet och integration av last och dygd. Ur teologisk synpunkt blir då frågan: skall "dödssynderna" avlägsnas eller integreras i personligheten? Å andra sidan sades att texten av flertalet kommer att läsas utan sammanhang

⁴⁴ Anders Frostenson i brev till undertecknad 1976-08-10.

⁴⁵ Textgruppens protokoll 1973-01-15/16.

med diktyckeln. Tagen för sig sades texten vara acceptabel ur teologisk synpunkt. Mot detta frågades dock om det är hederligt att rycka ut en dikt ur sitt sammanhang och låta den betyda något annat än vad den ursprungligen gör. Enligt denna syn är det sammanhanget som får avgöra vad enskilda strofer betyder — och är De sju dödssynderna i vanlig mening överensstämmande med biblisk-kristen uppfattning? — Textgruppen godkände till slut ändå texten.

Bland remissinstanserna uttryckte Göteborgs domkapitel att texten "definitivt icke" är en psalm men väl en "utsökt dikt".⁴⁶ Kyrkomötets SU avslog inte texten men flyttade den till avdelningen läsepsalmer, utan angiven anledning, vilket också KM beslöt.

Motsättningen eller konflikten i De sju dödssynderna visas av de två köreerna. Å ena sidan finns strävan efter och drömmen om människans fullkomlighet, å andra sidan finns människans destruktivt mörka sida. Denna konflikt är typisk för Karin Boyes liv och diktning. I hennes fall vidgades konflikten, som Margit Abenius framhåller, till en dualism mellan livs- och dödsdrifter i verklig mening.⁴⁷ Hennes dödslängtan var rotad djupt i omedvetna skikt och bröt fram med tvångskaraktär; samtidigt var hennes livsvilja stark: "Jag vill inte dö men jag måste."⁴⁸ Detta är bakgrunden till texten, som blivit psalm. När den talar om längtan efter enhet, är det ingen religiös fras i allmänhet utan ett uttryck för en lidelsefull sida i författarinnans liv.

Samtidigt har dikten liksom hela sviten en religiös prägel och konflikt. Karin Boye har själv medgivit att den djupaste inspirationen till hennes diktning låg på det religiösa om-

rådet.⁴⁹ I fråga om en mer specifik trosåskådning är det känt att Karin Boye under en period i ungdomen påverkades av och delade kristen trosåskådning; Victor Svanberg har dessutom sagt att hon hela livet var en "hemlig kristinna". Men under senare delen av sitt liv var Karin Boye rädd för att, som hon sade, åter "bli bunden": "Jag har en gång varit bunden. Och jag får inte bli bunden."⁵⁰ Detta visar att det drag av oförlöst — och produktiv — konflikt som präglar Karin Boyes liv och diktning i övrigt, också, naturligt nog, gäller hennes hållning till religion och kristen tro. Ett exempel på detta är De sju dödssynderna och den aktuella texten.

I denna sista finns å ena sidan uttryckt en strävan, väl främst av moralisk art, efter renheten, helgonidealet. Å andra sidan finns uttryck för den tvekan som håller individen fast i "lättjan", som f.ö. ingalunda avser enbart lathet utan främst tillstånd som andlig passivitet, försunkenhet och t.o.m. mottagande. I det närmast föregående solopartiet beskrivs oviljan att svara när "Du ropar". Om bara klivenheten får läkas till enhet, kan kanske svaret bli fullödigt:

Låt du min mångfald långsamt
få läkas ihop,
så kanske en dag var droppe blod
kan svara ditt rop!

Nu finns dock ett annat tema infört i dikten, som delvis ger ny belysning åt den antydd konfliken: redan i tvekan, som är djupaste orsak till lättjan, finns "Herren" gömd (jämför tolkningen av vällusten som ett sorl från djup, dit ingen når). Detta har tolkats som ett av försöken att i De sju dödssynderna rättfärdiga dödssynderna. Det har t.o.m. sagts att synderna får en positiv uppgift och att man tar bort möjligheten till livsförnyelse, om

⁴⁶ Remissvar 1975-05-05 från Göteborgs domkapitel, s. 3.

⁴⁷ Margit Abenius, Karin Boye, Stockholm 1965 (första utgåvan 1950 under titeln Drabbad av renhet) s. 329 ff.

⁴⁸ Citat efter Margit Abenius, a.a., s. 330.

⁴⁹ Margit Abenius, a.a., s. 308.

⁵⁰ Citat efter Margit Abenius, a.a., s. 308, kurs. där.

dödssynderna försvinner.⁵¹ Även om det sistnämnda förefaller ha svagt stöd i texten, är den tolkningen rimlig som menar att Karin Boye strävar efter jämvikt mellan Åklagaren och Försvaren och efter enhet i den vanliga dualismen i den kristna gudsbilden. Gud finns och verkar på ett annat sätt än människans mer ytliga moraliska värderingar synes ge vid handen.

Det kvarstår dock som en tolkningsfråga om tonvikten skall läggas vid att författarinnan menar, att såväl det positiva som dödssynderna är lika värdefulla för individen och bör integreras, eller vid att meningen är att tvekan och lättjan ur vanlig moralisk synpunkt är klandervärda men att ur en annan mer renodlat religiös aspekt Gud finns med även i människans tvekan, dock utan att rättfärdiga den moraliskt. I det senare fallet får texten som psalm en själavårdande verkan; möjligen är det denna tolkning som föresvävat kyrkomötet, när detta inte avlog texten. Frågan är då, om man inte givit t.ex. ordet "tvekan" en betydelse, som inte helt överensstämmer med den djupa dualism som kännetecknar Karin Boyes övriga diktning. — Härmed är vi mitt inne i textgruppens frågeställning. Det är relativt välkänt att Karin Boye periodvis var bekännande kristen, vilket ökar benägenheten för inklusiv tolkning. En mer ingående kännedom om författarinnan och därav följande medvetenhet om de intrikata tolkningsproblem, som antytts ovan, skulle minska den positiva hållningen.

Stilen 2. överensstämmer till stora delar med traditionell psalmstil även om enstrofigheten kunde anges som argument mot texten som psalm.

Till punkt 3 b. kan sägas att resonemangen, som förts, visar komplexiteten i frågan om

vilken livsåskådning som kommer till uttryck i texten. I detta fall har vi tangerat ett principiellt problem, som här bara får antydast: I vilken utsträckning är textens författarbiografiska bakgrund avgörande för hur texten bör eller måste förstås? Eller annorlunda uttryckt: Kan man tolka texten enbart utifrån texten själv? — ett klassiskt problem i litteraturvetenskapen. — Får man här föra fram en hypotes, som kan prövas bara genom intervjuer, skulle det vara den att bedömare valde att tolka texten utifrån texten själv i Boye-fallet

Hur svårt att ena tron med livets dagar.
Och nådens ordningslag, hur svår att fatta
för den som aldrig talat med de döda.
Hur svårt att tro på livet efter detta.

Hur rätt att önska livet efter detta.
Det är att visa glädje vid att leva
och lust att till dess skönhet återvända,
och inte bara död som strandens slända.

Hur lätt att tro på livet efter detta.
Hur rätt att livet före döden sätta,
fast endast en har lösts från dödens binda
och mött sin Gud och vittnat för de blinda.

(Nr 789 i PsV75 , Läsepsalm XI i PsV76)

Texten är en av Anders Frostenson gjord bearbetning av några strofer ur sång 49 i Harry Martinsons Aniara. Bearbetningen består främst i att kompletta rader ur Aniara ställts samman i en annan ordning i psalmen. Dessutom finns två ordändringar i strof tre. I 3:3 står här "fast endast en . . .", i Aniara står "där endast en . . .", men då är också föregående rad en annan. I slutraderna i strof tre står här "och mött sin gud *och vittnat för de blinda*" (kurs. här). Det kursiverade finns inte i Aniara, som i stället har "och mött sin gud när alla andra blinda/och stumma i föruttnensens elände/får ligga kvar till alla tidens ände". I PsV75 står vidare "gud" med litet g, vilket i PsV76 ändrats till "Gud". Mot ändringarna har Martinson enligt upp-

⁵¹ Jfr t.ex. Erik Hjalmar Linder i Fem decennier av nittonhundratalet, Band 2, i Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, Stockholm s. 654 ff.

gift inte haft något att erinra.⁵²

Textgruppen tillstyrkte denna text utan längre diskussion. En kritisk fråga var om inte ordet "fast" i 3:3 förutsätter ett negativt sammanhang.

Bland remissinstanserna anför Skara domkapitel att grundsynen i texten är en slags spiritualistisk tes om livets kontinuitet och att tolkningen av Kristi uppståndelse i strof tre är "minst sagt dubiös".⁵³ SU flyttade texten till avdelningen läsepsalmer. Motiven angavs inte, men här gäller, som i andra liknande fall, att texten ansågs lämpa sig bättre för enskild andakt och meditation än för kollektivt sjungande.⁵⁴ Motiven för denna uppfattning är dock inte angivna.

En av frågorna i samband med denna text är relationerna mellan original och bearbetning. Innebörden av de aktuella raderna i Aniara har av Johan Wrede tolkats som ett uttryck för ett evigt biologiskt kretslopp, vilket ställs i medveten polemisk motsättning till kristen uppståndelse.⁵⁵ I psalmen är däremot den uppståndne Kristus slutmålet för stegringen i texten.⁵⁶ Detta är en ofrånkomligt riktig iakttagelse.

Härigenom kan det förefalla att bearbetningen står i bjärt kontrast till såväl Aniara i dess helhet som till sång 49. Detta är dock

⁵² "Jag önskar inget högre än att Gud stavas med stort G", Harry Martinson, enligt uppgift från Anders Frostenson i brev till undertecknad 1976-08-10.

⁵³ Remissvar 1975-05-12 från Skara domkapitel, s. 4 f.

⁵⁴ Allmänna Kyrkomötet 1975. Protokoll, Bihang, Samling 8, Särskilda utskottets betänkande, Nr 1, s. 9.

⁵⁵ Johan Wrede, *Sången om Aniara. Studier i Harry Martinsons tankevärld*, Stockholm 1965, s. 254 ff.

⁵⁶ Jfr Esbjörn Belfrage, *Litterär stil i Psalmer och visor*, i A. Frostenson, red., *Och en framtid full av sång*, Stockholm 1975, s. 71. — Detta påpekades f.ö. av Belfrage redan i textgruppens behandling.

inte hela sanningen. Aniara innehåller motsatta motiv och antitetiska idékonstruktioner. Som Johan Wrede skriver är det mångtydigheten som ger dikten dess "illusion av universell vidd och tolkande djup".⁵⁷ Wrede menar också med rätta att hans tolkning är bara en läsart. Ett annat betydelseskikt skall här antydvas, som är en komplettering till Wredes iakttagelser. Detta betydelseskikt reviderar delvis motsättningen mellan biologiskt kretslopp och biblisk-kristen uppståndelse och därmed skillnaden mellan ursprunglig text och bearbetning.

I Aniara finns det ett betydelsesamband mellan Livets Ande, Guds ande, barmhärtigheten, fromheten, kärleken och sommaren. Dessa motiv står genom hela dikten i motsats till bl.a. tanken att rymden är "hård" och "grym" och till människans ondska och flykt från Doris dalar, hennes rätta hem. En mer andlig tolkning, som inkluderar det biologiskt givna underlaget, står mot en mer tom eller nihilistisk. I Doris dalar lyser kärlekens stjärna i sommarens hagar (jämför texten *De blomster som i marken bor*) och frågan ställs: "Vad förtjänade väl mera/ att vi bleve glada och fromma" (sång 80:3).

I sin analys av Aniara har Gustaf Aulén uppehållit sig bl.a. vid detta och i samband därmed påpekat, att Aniara är "bräddfyllt av kärlek till och ömhet om livet" och att inställningen till livet därmed är "radikalt skild från den som möter i buddismen";⁵⁸ Aniaras slutord om Nirvanas våg får därför inte pressas för hårt. Sambandet mellan kärleken till livet och riktigheten av att önska liv efter döden framgår av psalmens strof två, som

⁵⁷ Johan Wrede, *Sången om Aniara*, s. 261.

⁵⁸ Gustaf Aulén, *Dramat och symbolerna. En bok om gudsbildens problematik*, Stockholm 1965, s. 54 f. — Auléns tolkning är särskilt intressant, eftersom Martinson enligt Auléns utsaga skall ha bekräftat riktigheten av denna tolkning. Muntligt meddelat av Aulén till undertecknad i juli 1975.

återger Martinsons text utan ändring. I slutorden i det aktuella avsnittet i Aniara finns det, som Aulén menar, en ljusare karaktär än i hela diktsvitens slutord. Orden om sången har enligt Aulén släktskap med Uppenbarelse-bokens bildvärld, andra olikheter till trots.⁵⁹ Det här angivna betydelseskiktet innebär i sin konsekvens också att det är riktigt att hoppas på liv efter döden. Detta motsvarar bättre människans rätta hållning än den tomhet, som Aniara är på väg mot. — Den kritiska frågan är givetvis vad den exakta innebörden av "livet efter detta" betyder i Aniara. Ett svar på frågan ligger förmodligen i Martinsons ord:

All strid om himlen är en strid om glädje
och alla hjärtans mål är paradiset.

(Sång 49)

Ytterligare ett försök att belysa dikten knyter an till den moderna ekosofin. En kristen anknytning till denna lära är bl.a. att det biologiska kretsloppet ges ett högt värde som skydd åt livets fortbestånd, när så mycket hotar det rena skapelsegivna livet. När människan dör, ger hon sin kropp till jorden och ger därmed sig själv till livets fortbestånd. Detta är vad Martinson skriver i den avslutande delen i sång 49; om människornas kroppar, som härjats till jord och som besjunger den blinde guden:

Och snart är deras sångkör lätt förlöst
till trädens kronor och vartenda blad
berättar för en vind som går förbi
hur döden glömd i sommarn susar glad.

Lika ogripbar som de bortdragande somrarna
är Livets ande, den ande som får människan

att hoppas på livet efter döden och att ha paradiset som mål, samtidigt som hon kan behålla den i biologisk fakticitet grundade ekosofiska synen.

Psalmen kan också belysas ur teologisk-systematisk synpunkt. I gammaltestamentliga texter uttrycks en genuin kärlek till livet som en gåva av Skaparen och en etik, som värnar om livet, särskilt i dess oskyddade former. I bibliska texter och därmed kristen troslära finns också tanken på ett samband mellan skapelsen (första trosartikeln) och frälsningen (andra trosartikeln), bl.a. i den meningen att Skapare och Gud som ger människan livet och tillvaron dess struktur också genomför frälsningen och i samband därmed låter Jesus Kristus uppstå genom en nyskapelse av unikt slag. Härigenom får människan befrielse från döden och det radikalt onda. Det finns m.a.o. en kontinuitet mellan det skapelsegivna, goda livet, som visserligen perverterats av människan, och frälsningen som en återställelse till det ursprungligt goda livet. Långtifrån att avlägsna människan från det jordiska livet medför frälsningen och den däri inneslutna uppståndelse tron att hon binds ännu hårdare vid livet, paradoxalt nog genom att befrias från en negativ bindning vid detta. Det är i detta sammanhang orden i strof två får ses: "Hur rätt att önska livet efter detta/ Det är att visa glädje vid att leva."

Ett annat problem i texten ur teologisk synpunkt är slutligen, som Skara domkapitel berörde, tolkningen av Jesu uppståndelse. Som texten nu lyder är innebörden denna: det är rätt att sätta livet före döden/tro på livet efter döden trots att endast en människa varit död och sedan återfått livet och mött sin Gud. En konsekvens måste vara tanken att om kvantiteten uppståndna hade varit större, hade det också varit proportionellt sett lättare att tro på livet efter döden. Detta är — vågar man säga — en i kyrkligt/teologiskt sammanhang föga vanlig tanke, möjligen är den naturlig för många utanför dessa sammanhang. Ur

⁵⁹ Gustaf Aulén, a.a., s. 56. — Jfr "Att tro på ett liv efter detta är väl att föredra framför att inte tro på ett sådant liv", Harry Martinson, enligt samtal den 31 maj 1969, Anteckningar i psalmkommitténs samlingar.

biblskt-teologisk synpunkt är den relativt innehållslös, bl.a. av det skälet att tanken på den kvalitativa uniciteten i Jesu uppståndelse försvinner. Det är f.ö. teologins uppgift att visa, vari denna består. — Man får dock inte bortse från att det i texten otvetydigt talas om att *en* faktiskt har lösts från dödens binda och "vittnat för de blinda".

Angående den övervägande inklusiva tolkningen får denna förklaras till redan berörd osäkerhet inom 1. samt till en i bearbetningen traditionell psalmstil inom 2. Det kan givetvis ha bidragit till inklusiviteten att texten skrivits av Martinson och ingår i ett av de mest uppmärksammade diktverken från de senare decennierna i svensk lyrik.

Vad gäller 3. är det snarast en överraskning att inte mer negativ kritik anförts mot textens innehåll utöver vad Skara domkapitel framförde. Här gäller detsamma som i fråga om den första Martinson-texten: annat än idéinnehållet har predisponerat för en inklusiv tolkning även av detta. Det utesluter inte att andra med vid referensram medvetet kan ha tolkat idéinnehållet inklusivt.

Bortom berg och mörka vatten
lever någon som behöver mig.
Som en tjuv om natten
skall han komma över mig.

Jag skall ryckas upp från grunden
och bli träffad såsom av ett sting.
Men om tiden och om stunden
vet jag ingenting.

När det sker och han är framme,
han vars blotta glans förbränner mig,
är jag icke mer densamme
som ni känner mig.

(Nr 793 i PsV75, Läsepsalm XIII i PsV76)

Dikten ingår i Hjalmar Gullbergs diktsamling *Att övervinna världen från 1937*.

I textgruppen fördes ingen längre diskussion av dikten. Bedömningens kontext utgjordes av att flera Gullberg-dikter bedömdes, bl.a. var

det inte mycket som fattades för att dikten "Hopplös och eländig/pågår din strapats" skulle komma in i PsV75. Andra dikter som diskuterades var I en främmande stad, Noak samt För vilsna fötter sjunger gräset. Bland dessa ansågs Bortom berg och mörka vatten vara mest lämpad som psalm, fr.a. på grund av dess bibliska förankring samt det stora behovet av förnyelse av det eskatologiska motivet.⁶⁰

SU föreslog ändring av planeringen till avdelningen läsepsalmer, vilket KM också beslöt. Dikten handlar om döden med direkta bibliska vändningar: "som en tjuv om natten", "Men om tiden och om stunden/vet jag ingenting". I sin bok om Hjalmar Gullberg påpekar Carl Fehrman, att dödsmat i Gullbergs tidigare produktion behandlas med hjälp av bilder av döden som t.ex. vilan i Gud eller som ett hem. I denna dikt finns också reminiscenser från mystikens dödsuppfattning eller åtminstone uppfattningen att döden är en förening med Gud. Fehrman tar fram ordet "förbränner" som exempel på att likartade tankar finns hos mästern Eckehart: denne talar om hur han "förbränns i den gudomliga andens närhet".⁶¹

En kritisk fråga i samband med denna dikt är, som Esbjörn Belfrage skriver, om intet jaget i dikten är alltför individualiserat för att många skall kunna identifiera sig med det.⁶² Detta får å andra sidan som Belfrage också menar vägas mot det redan påtalade behovet av förnyelse på detta område.

— Angående område 1. är det relativt välkänt att Gullberg under ett visst skede i sitt författarskap stod kristendomen nära och att han f.ö. ofta arbetar med bibliskt-kristna mo-

⁶⁰ Textgruppens protokoll 1973-02-08/09.

⁶¹ Carl Fehrman, Hjalmar Gullberg, Stockholm 1958, s. 136.

⁶² Esbjörn Belfrage, *Litterär stil i Psalmer och visor*, i A. Frostenson, red., *Och en framtid full av sång*, Stockholm 1975, s. 66 f.

tiv och symboler. Detta ökar inklusiviteten, vilket gäller även stilen 2. Även innehållet 3. med dess bibliska allusioner bidrar härtill. Osäkerheten i bedömningen, vilket visar sig i flyttningen av texten till avd. läsepsalmer, beror bl.a. på en osäkerhet hur pass långt inklusiviteten kan sträcka sig, när det i texten inte finns något som direkt motsäger vad som uppfattas som biblisk-kristen tro; detta gäller f.ö. för flera texter. Om den tolkande i sådana fall har en principiell snäv ram och oförmåga att teologiskt tolka texter som denna, ökar benägenheten för avstyrkande.

O soluppgång i evigheten,
o morgon över stjärnehav,
o dag varom I intet veten
som tron blott på en jordisk grav.

Vad är vårt liv, den korta stunden,
mot livet som vår själ tillhör,
ur tiden löses den obunden
och med sin vinge himlen rör.

Du stjärnedag, den stunden randas
då jag för första gång dig ser,
med evighetens ljus jag blandas,
som sig för mig som morgon ter.

(Nr 802 i PsV75)

Denna kända dikt av Pär Lagerkvist är hämtad ur diktsamlingen *Sång och strid* från 1940, där den ingår tillsammans med nio övriga dikter under rubriken *Evighetsland*.

Dikten vållade flera och långa diskussioner i textgruppen.⁶³ Det som omedelbart talar för den angavs vara dess direkta auktoritet och tidlösa prägel, som bär upp den ålderdomliga stilen. Mot texten angavs att den är alltför spiritualiserande, att den undervärderar det närvarande livet, att den trots allt har för ålderdomligt språk och fr.a. att den strider mot vad tongivande teologiska traditioner lärt

om sambandet mellan kropp och själ och kroppens uppståndelse, kort sagt att texten mer skulle vara uttryck för humanism och platonism än för kristen tro, eller som det uttrycktes: I Anders Nygrens seminarium skulle den visa vad som är platonism och inte kristendom.

I textgruppens överläggningar framkom dock vidare som skäl för texten, att flera fromhetsriktningar bör få komma till tals i en psalmbok. Det finns en frestelse att låta sig bindas av etablerade teologiska tänkesätt, men urvalet får inte göras efter en bestämd teologisk skolbildnings mallar. Det påpekades också att det i dikten inte är fråga om någon dualism mellan kropp och själ. Snarare står det att själen löses från tiden, det tillfälliga. "Själ" behöver inte tolkas i inskränkt mening; det gäller här människans liv och detta tillhör det eviga livet. I strof tre talas vidare om en fullständig gemenskap på ett sätt som för tanken till mystikernas förening med Gud. Det är här inte fråga om en fullständig identifikation: människan behåller sin medvetenhet. Slutligen antogs att texten skulle bli använd som jordfästningspsalm och svara mot ett behov. Efter tvekan tillstyrktes texten.

Bland remissinstanserna anförde Västerås domkapitel bl.a. denna dikt som exempel på texter som saknar det uppenbaremoment, som bör leda människan till tro.⁶⁴ Skara domkapitel menade, att det här väl närmast rör sig om "en platoniserande odödlighetsspekulation".⁶⁵ I sitt betänkande skriver SU att detta är en storartad dikt men att den saknar kristen profilering.⁶⁶ SU föreslog därför att texten skulle avstyrkas, vilket också blev KM:s beslut.

⁶⁴ Remissvar 1975-05-06 från Västerås domkapitel, s. 4.

⁶⁵ Remissvar 1975-05-12 från Skara domkapitel, s. 5.

⁶⁶ Allmänna Kyrkomötet 1975. Protokoll, Bihang, Samling 8, Särskilda utskottets betänkanden, Nr 1, s. 16.

⁶³ Textgruppens protokoll 1971-10-04/05 och 1973-12-19.

Här är givetvis inte platsen att behandla denna dikts ställning i Lagerkvists produktion och dess relation till det bibliskt-kristna. Endast ett påpekande skall göras. Som Sven Linnér skriver, är det vid bedömningen av Lagerkvists produktion i frågan om dess ställning visavi humanism och kristen tro avgörande vad som avses med termerna och relationen mellan dem. Ovissheten om kriterierna är stor; skall en bedömning ske, måste ett teologiskt val först göras.⁶⁷

— Här bidrar allmänuppfattningen av Lagerkvist om en författare som ideligen behandlar religiösa humanistiska problem till en inkluderande hållning och önskan att få med denne välkände författare. 1. Mer ingående kunskap skulle komplicera bilden. Språket har psalmstil 2. Den exklusiva tolkningen får primärt tillskrivas en konflikt mellan livsåskådningen i texten och en viss kristen eskatologi. Textgruppens diskussion visar, att exklusiviteten ingalunda är en självklar hållning inom 3 b.

Härmed är genomgången av de åtta texterna avslutad. Det visar sig att KM behöll endast en text på det sätt psalmkommittén föreslagit, nämligen Martinsons *De blomster som i marken bor*. Av de övriga gallrades tre ut, medan fyra flyttades till en speciell avdelning läsepsalmer. Vad gäller dessa s.k. läsepsalmer bör det noteras, att av de fyra har två genom psalmkommitténs försorg blivit föremål för rytmisk bearbetning, främst för att kunna tonsättas. De fick också melodi, men fräntogs denna genom KM:s beslut. Kvar står bearbetningen. Angående frågan om inklusivitet resp. exklusivitet kan det antas — i flera fall är det fråga om rena hypoteser från vår sida — att olika faktorer och ibland

samspelande medverkat till en bestämd hållning. Det kan sålunda med skäl antagas att det inte alltid är enbart idéinnehållet i texten som blir avgörande. Det bör vidare noteras att KM, bl.a. av tidsskäl, inte uppehöll sig vid de svårigheter i tolkningsfrågor, som antytts i denna artikel. Härigenom blir gränserna svävande mellan motiveringarna för exklusiv eller inklusiv bedömning, för avstyrkande eller förflyttning till läsepsalmerna. Det är svårt att motsäga, att det kan anges ungefär lika starka skäl för att behålla t.ex. Nelly Sachs dikt som för att utesluta t.ex. Karin Boyes, eller lika starka skäl för att behålla Lundkvists dikt som sjungen psalm som för att flytta *De blomster som i marken bor* till läsepsalmerna. KM har gjort sitt val: det kan anges skäl både för och emot detta val liksom mot valprocedurer i andra sammanhang, där det gäller att ur olika åsikter få fram ett samlande förslag. Vilken kritik som än framförs mot KM:s ställningstagande, måste kritiken ta hänsyn till den totala situation i vilken SU:s förslag och KM:s beslut arbetades fram. Här var det demokratiska beslut, som fällde avgörandet efter ett omfattande utrednings- och remissarbete. Därmed är å ena sidan inte sagt att sådana beslut alltid blir de bästa ur litterär och teologiskt-kyrklig synpunkt sett. Å andra sidan anser många, att den demokratiska processens egenvärden är mer värda än att besluten alltid blir de bästa. Och, frågar vidare många, finns det överhuvudtaget objektiva kriterier för bedömning av lyriska texter, dessutom ur kristen synpunkt? Den begynnande insikt i problemets komplexitet som frågan vittnar om, ökar — får man hoppas — respekten för materialet mer än för de egna åsikterna.⁶⁸

Göran Bexell

⁶⁷ "Innan litteraturhistorikern kan ge sig i kast med uppgiften att avgöra om ett konstverk är kristet eller ej, måste han därför först träffa ett teologiskt val.", Sven Linnér, *Pär Lagerkvists livstro*, Stockholm 1961, s. 170.

⁶⁸ Jag vill här tacka docent Esbjörn Belfrage för värdefulla samtal i frågor som artikeln berör.